

носители на ентусиазма и апостолската вяра на двамата братя, — с които вероятно ще да се е сближил и които са отишли в България или с него, или малко по-рано.

Но ученикът, или завършилият вече Магнаурската школа, не е искал да се задоволи с общи фрази, за да докаже тезата си за равенството и дори предимството на славянската азбука и преводи пред гръцките. Приучен в Магнаур на известен научно-исторически метод, той е трябвало да подкрепи идеята си с исторически факти. Желанието му е било чрез съпоставката на двете азбуки и преводи на свещените книги, чрез историята на тяхното възникване да докаже превъзходството на славянската азбука и преводи не само пред славянския, но и пред гръцкия читател и опонент. От тук стремжът му към точност на историческите данни: той е искал апологията да бъде убедителна не само за обикновения читател — славянин или грък, — но главно за учения грък, който познава историческите факти и не може да не признае правотата им. Човек има чувството, че когато е писал, Симеон сякаш е виждал пред себе си своя опонент или опоненти — преподаватели или ученици в Магнаурската школа, които той кара да заглъхнат с цитати от техните исторически факти, почерпани от техните учени книги. Полемичният тон на апологията е сякаш пренесен там от живите спорове, които навярно неведнъж е водил със своите опоненти.

Когато е събирал материал за апологията си, той си е спомнил лекциите на учителя си Комитас, който е засягал несъмнено в уроците и въпроса за произхода на гръцката азбука. Но той не е искал да преразказва, а да цитира дословно така, както правят учените и днес. Затова той навярно се е обърнал към преподавателя си Комитас с молба да му предостави текстовете, свързани с този въпрос. Комитас му ги е дал: пасажа, който е включил в своя Омиров ръкопис, може би и този, който се е съдържал в схолиите на „Грамматическото изкуство“ на Дионисий Тракийец. Насочил го е навярно и на други автори, като кипърския епископ Теодорит, Епифаний, Евсевий и други. Симеон си е направил писмени извадки на откритите, които е смятал, че ще му бъдат нужни за замишлената, а може би и вече скицирана апология на славянската писменост, и ги е вмъкнал било като точен превод (цитат), било като по-свободен преразказ. Лично аз съм убеден, че апологията е била скицирана още в Цариград. На това предположение ме навеждат някои пасажки в съчинението, които най-добре се обясняват, ако приемем това предположение. Така например изречението „защото още са живи тези, които са видели“ е написано навярно под прякото влияние на по-младите ученици на двамата братя, с които се е запознал в Цариград. Те навярно са му разказвали спомените си за славянските първоучители — свежи в младата им памет, изпълнени с почитание и пиетет към дълбоко уважаваните учители-светци. Все с предположението, че апологията е писана в Цариград, пак под влиянието на разговорите с Кирило-Методиевите ученици, може да се обясни, че Симеон говори в апологията си общо за славянски народ, славянско писмо, славянски книги: учениците на двамата братя, идващи от Моравия, са имали безспорно широко виждане за значението на създадената от учителите им азбука и на преведените книги за цялото славянство и те са предавали възгледа си на младия княз. И най-сетне само с предположението, че Симеон е писал апологията преди заминаването си от Цариград, може да се обясни последната забележка: „Има и други отговори, за които ще кажем друг път, а сега няма време.“ Да беше писал Симеон в България, в манастира при Преслав, такава забележка би била странна и неуместна. Но ако апологията е скицирана в Цариград, малко време преди отпътуването му за България, фразата става разбираема и естествена: той е имал намерение да продължи полемиката по-късно, като се завърне в България. В момента, когато се за дългото пътуване, не е имал време да стори това. Осредяването му

в новата обстановка след завръщането в родината, важните събития, които стават след това в държавата, не са му позволили да стори друго, освен да дообработи в завършен вид вече написаното в Цариград. Всичко това представлява още едно косвено доказателство за личността на истинския автор на апологията.

Нека се върнем накрая към идеята на К. Кувев, за която споменахме по-горе. Истина е, че тонът на цялата апология издава човек с буен, смел, полемичен темперамент. Логично и емоционално убеден в тезата, която защитава, авторът се опитва да се владее, да излага фактите със спокоен, научен тон. Но отделни думички, вмъкнати дори, както видяхме, в преведения текст, сочат ясно емоционалната подземна река, която клокочи в душата на учения полемист, на младия ентузиаст на идеята за славянската национална черква и култура, на страстния защитник на своя народ от духовното нападение, на което го подлага гърцизмът. По линията на емоционалното развитие апологията прилича поразително на увода на Паисий към неговата Славянобългарска история.

Същата полемичност, спокойна и уверена, звучи в писмата на Симеон до Лъв Магистър, оцветена с тънка ирония. По-късно, в кореспонденцията си с патриарх Николай Мистик, възрастта и неосъществените амбиции прибавят към полемичната дързост капка жлъч. Но развитието на полемичния темперамент такъв, какъвто се проявява в апологията и минава през кореспонденцията му с двамата византийски сановници, може да се проследи като единна проява на един и същи характер. А това е също едно, макар и косвено доказателство в подкрепа на тезата за идентичността на Храбър с цар Симеон.

Далеч съм от мисълта да смятам тази теза за неопровержимо доказана. Неопровержимо е само исторически вярното писмено показание. Просто към изказаните от В. Н. Златарски косвени и странични доводи за такава възможност сега се прибавя едно ново доказателство, струва ми се, малко по-осезаемо, по-конкретно и следователно по-обективно, което подкрепя още по-твърдо предположението за истинската личност на автора на първата, чудесната апология на славянската и българска култура.

КЪМ ВЪПРОСА ЗА АВТОРСТВОТО НА ХРАБРОВАТА АПОЛОГИЯ

Стефан Гечев

За да докаже по-голямото съвършенство и светостта на славянската азбука в сравнение с гръцката, Черноризец Храбър разказва сбито за начина, по който е било създадено гръцкото писмо, и именува хората, които са го създали в течение на вековете. След това съобщава кой е и кога е създал славянската азбука. За да покаже колко малко се знае за историята на гръцкото писмо, в каква историческо-митологическа мъгла тънат корените му, той пише: „Защото ако запиташ гръцките книжовници и кажеш: кой ви е създал писмената и кой ви е превел книгите, и в коя епоха, малцина от тях знаят. Но ако запиташ който и да било грамотен славянин и му кажеш: кой ви е създал буквите и превел (свещените) книгите, то всички знаят и в отговор ще кажат“ и пр.

Твърдението на Храбър не е нито пропаганда, нито клевета, а обективна истина. Като чете човек този пасаж от Апологията, има чувството, че самият автор е питал неведнъж гръцки книжовници и учени и или не е получавал отговор, или отговорите са били неясни, противоречиви, значи неубедителни. Това се дължи на факта, че още древните автори на са били наясно по този въпрос. За да се убедим в това, нека разгледаме накратко съобщенията им за епохата и хората, които са създали гръцката азбука.

За пръв път, доколкото е известно, в древността Есхил в трагедията си „Прикованият Прометей“ казва (ст. 460 и сл.), че между другите благодеяния Прометей дал на хората (разбирай — на гърците) и писмото.

Еврипид е автор на една трагедия под наслов „Паламидис“, чийто главен герой е същият полумитичен Паламид, за когото споменава и Черноризец Храбър. Трагедията е загубена, но от по-късни източници се знае, че в нея се е говорило за създаването на азбуката от Паламид. Този мъдрец и герой, участвувал в Троянската война и убит от ахейците по интриги на Одисей, се е славил в древността като откривател едва ли не на цялото тогавашно знание: бил измерил мерките, разделил времето на години, месеци, дни и часове, измислил смятането и пр.

В същия V в. до н. е. Херодот, бащата на историята, съобщава следното във връзка със създаването на гръцката азбука: „Гефирейците, които дошли в Гърция с водача си Кадмос и се установили в Беотия, били финикийци и заедно с други неща донесли на гърците множество знания, между другото и една писменост, а според моето мнение гърците не са имали такава преди това“, и пр. (V, 58).

Този Кадмос няма нищо общо с Кадмос Милетски, когото цитира Храбър. Първият е митическа личност, син на финикийския цар Атинор и брат на Европа, която Зевс отвлякъл, преобразен на бик. След дълги скитания Кадмос

основал Тива.¹ Вторият е историческо лице, роден на о. Милет, живял през VI в. до н. е., историограф, чието главно произведение „Основаването на Милет и на цяла Йония“ е изгубено. Недоразумението със смесването на двете имена се дължи не на Храбър, а на александрийски коментатор, както ще видим по-долу.

Съществуват сведения, че Демокрит е писал обширно за произхода на гръцкото писмо, но от това съчинение не е запазено нищо.

Платон (в диалога Федър) изказва мнението, че първата азбука на света е създадена в Египет от бога Тут, който открил и геометрията, и астрономията. От тази азбука са произлезли другите, включително и гръцката.

Аристотел е поддържал мнението на Херодот за финикийския произход на гръцкото писмо, както съобщава александрийският граматик Дионисий Тракиец. За последния трябва да се кажат няколко думи, защото той е свързан с един от изворите на Храбър, който го и цитира.

Дионисий Тракиец е роден в Александрия към средата на II в. до н. е. Преподавал в Родос „граматика“, термин, който е отговарял на нашата „филология“. Автор е на различни съчинения, най-важно от които е „Грамматическо изкуство“ („*Γραμματικὴ τέχνη*“) — първият известен учебник по гръцки език. Въпреки недостатъците си това произведение е служило цели дванадесет века. Допълнения и коментари към него са прибавяли различни граматисти, между които и Теодосий Александрийски (живял в първата половина на V в. сл. н. е.). На него се приписва и едно допълнение към граматиката на Дионисий Тракиец относно изнамирането на гръцката азбука, което е послужило за основа на съответния пасаж у Черноризец Храбър. Но нека продължим с мненията на древните по този въпрос.

Плутарх твърди, че поне първите четири букви на гръцката азбука са от финикийски произход.

Александрийските граматисти и коментатори са се занимавали често и по разни поводи с този въпрос. Така например Флавий Йосиф² съобщава следното във връзка със създаването на гръцката азбука. След като установява, че по времето на Омир гърците не са имали писмо, добавя: „Историките на Гърция, които са се занимавали с този въпрос, казват, че (азбуката) е била създадена от Кадмос Милетски и от Артиос Акусилаос, а след тях и от неколцина други, което ще рече, че това е станало малко преди нападението на персите срещу Гърция.“ Трябва да се отбележи, че Флавий Йосиф за разлика от Херодот споменава вече не стария Кадмос, а другия — Кадмос Милетски, когото споменава и Храбър. От това може да се съди, че замяната на древния Кадмос с по-късния от Милет е станала в александрийско време. Не е изключено авторът на тази фалшификация на Херодот да е самият Флавий Йосиф, който се старае по всякакъв начин да омаловажи елинската древност, за да изтъкне предимството на древната еврейска култура, и който, като е разчитал на недоглеждането на другите коментатори и на невежеството на читателите, е извършил промяната. Фактът, че доколкото ми е известно, досега никой не е обърнал внимание на тази размяна, показва, че сметката на еврейския писател се оказала права.

Нека добавим, че съчиненията на Флавий Йосиф са се ползували с уважение във Византия. Патриарх Фотий например ги е познавал добре и дори приписвал на автора им и други произведения.

Споменахме по-горе за Теодосий Александрийски. Той е направил кратка сводка на съществуващите до него мнения относно произхода на гръцката буква.

¹ Последните разкопки опровергават тази легенда.

² В съчинението си „Срещу Аний“. Това е едно от четирите произведения, дошли до нас, от този апологет на еврейската древност, живял през I в. на н. е. Особено известно е съчинението му „*Εβραϊκή Ἀρχαίολογία*“ в двадесет книги. Аний е бил александрийски историк, съвременник на Йосиф, който писал срещу евреите.

Собствено авторството му се поставя под съмнение и затова този текст се приписва на т. нар. Лъже-Теодосий. Текстът е особено интересен за нас, защото, както се спомена по-горе, той се схожда, общо взето, много добре със съответния пасаж у Черноризец Храбър.

Пръв Ягич¹ забеляза сходството между двата текста, а това даде правото на проф. Куев² да говори дори „за превод“. Наистина при по-внимателно вникване в успоредните текстове могат да се забележат и по-съществени, и по-дребни разлики, нещо, което показва, че Храбър е имал под ръка друг вариант от текста на Лъже-Теодосий. Би могло да се допусне също така едно по-свободно отношение на българския автор към гръцкия оригинал.

Не ми е известно колко и какви преписи съществуват от текста на Лъже-Теодосий, но съществува един вариант, който отговаря почти дословно на текста, включен в Апологията на Храбър. Историята на този текст е интересна и може да ни даде известни координати относно един от преките извори на нашия автор. А оттам и да ни наведе на известни заключения.

През 1788 г. излезе във Венеция първото издание на Венецианския кодекс А. на Омировата Илиада. Изданието е дело на френския елинист Жан Батист Гаспар д'Анс дьо Вилуасон³, който открил в библиотеката на Сан-Марко във Венеция един ръкопис на Илиадата, неизвестен дотогава на учените. Това е прочутият сега Кодекс А., основен текст за изучаване на Омировия епос. Заедно с текста в него се съдържа цяло съкровище от коментари и схолии от най-прочутите коментатори на Илиадата в древността и главно през александрийско време. Тук именно се намира и един вариант на Лъжетеодосиевия текст относно създателите на гръцката азбука, който отговаря много по-добре на съответния пасаж у Храбър. За да се докаже това твърдение, ето трите текста, съпоставени в оригинал:

Лъже-Теодосий

Черноризец Храбър

Вен. кодекс А.

Οὐκ εἶχον δὲ γράμματα οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ διὰ Φοινίκων γραμμάτων ἔγραφον τὰ ἑαυτῶν. Πρῶτος τοίνυν ἦν ὁ Παλαμῆδης ὁ ἀρξάμενος εὐρίσκειν ὕστερον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Εὗρε δὲ ἐκκαίδεκα μόνον, στοιχεῖα, τούτέστιν Α Β Γ Δ Ε Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ. Κάδμος δὲ μελήσιος μετὰ ταῦτα προσέθηκεν αὐτοῖς καὶ ἄλλα τρία γράμματα, τὸ Θ καὶ τὸ Φ καὶ τὸ Χ. Διὸ πολλῶ τῷ χρόνῳ τοῖς ἐννεακαίδεκα στοιχείοις ἐχρῶντο (Ὅθεν οἱ ἀρχαῖοι μὴ ἔχοντες το

Нж прѣжде сего еллинн не имѣхъ своимъ жъыкомъ писменъ, нж ф - ннчъскимъ писмены писахъ свои сн рѣчь н тако бѣшъ многа лѣта. Паламидъ же послѣдн прншеде, наченъ отъ алфы н енты, сѣ писменъ тѣкмо еллиннммъ ѡбрете. прѣложн же нмъ кадъмъ Мнансѣн писмена Г, тем же многа лѣта фѣ писмены писаахъ. Н потомъ

...Οὕτε γὰρ γράμματα εἶχον οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ διὰ φοινικέων γραμμάτων ἔγραφον τὰ αὐτῶν ἑλληνικὰ γράμματα [Καὶ γοῦν αὐτὰ τὰ φοινίκεια τοῖς ὀνόμασιν, ὥς καὶ τὰ ἑβραϊκὰ, τοῖς φοίνεϊν εὐρεθῆν...] Παλαμῆδης δ' ὕστερον ἐλθὼν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ ἀλφα, δέκα ἔξ μόνου τοῖς ἑλλοι εὗρε στοιχεῖα: α β γ δ ε ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ. Προσέθηκε δὲ αὐτοῖς Κάδμος ὁ Μελήσιος γράμματα τρία: θ, φ, χ, διὸ καὶ πολλῶ τῷ χρόνῳ τοῖς δέκα ἐννέα ἐχρῶντο [Ἔθεν δὲ οἱ ἀρχαῖοι

¹ Рассуждения южнославянской и русской старины о церковнославянском языке. Исследования по русскому языку. Т. I. СПб., 1895. с. 312—315.

² К. Куев, Черноризец Храбър. С., 1967. с. 58.

³ Jean-Baptist-Gaspard d'Ansse de Villoisson. Ὁμήρου Ἰλιάς σὺ τοῖς σχολίοις. Homeri Ilias ad veteris codicis Veneti fidem recensita etc. Anno MDCCLXXXVIII. Venetiis.

Ψ, τὴν φαλίδα παλίδα
ἔγραφον καὶ ἔλεγον, ἄλλως
τὲ καὶ πολλὰ ἄλλα).² Ἐπειτα
Σιμωνίδης ὁ Κεῖος εὐρῶν
τὸ Η καὶ τὸ Ω μέγα προσ-
έθηκε αὐτοῖς, μετέπειτα
τὸ Ζ, τὸ Ξ, τὸ Ψ. καὶ αὐ-
τοῖς ἐπληρώθησαν τὰ εικο-
σιτέσσαρα γράμματα τῶν
ἐλλήνων [ἃ καὶ στοιχεῖα
λέγονται].³

СИМОНИДЪ ВЕРБЕТЪ ПРИ-
ЛОЖИ ДВѢ ПИСМЕНН. ЕΠΗ-
ΧΑΡΙΝ ЖЕ СКАЗАТЕЛЬ Г
ПИСМЕНΑ ВΕΡΒΕΤΕ. Η ΣΕΒΡΑ
ΣΑ ΗΧЪ ΚΔ ΠΟ ΜΝΟΞΒΧ
ЖЕ ΛΕΤΕΧЪ ΔΗΟΝΗΣЪ ΓΡΑ-
ΜΑΤΙΚ Σ ΔΕΟΓΛΑΣΝΙΧЪ
ΒΕΡΒΕΤΕ. ПОТОМ ЖЕ ΔΡΟΥ-
ΓΥΝ Ε Η ΔΡΟΥΓΥΝ Γ ΠНС-
ΜΕΝΗΤΑΔ. Η ΤΑΚΟ ΜΝΟΞН
ΜΝΟΓΥΜН ΛΕΤΥ ΕΔΒΑ ΣΒ-
ΒΡΑШЖ АН ПИСМЕНЪ...²

μὴ ἔχοντες τὸ ψ, τὴν φα-
λίδα ἔλεγον] ... καὶ μετὰ
ταῦτα Σιμωνίδης ὁ Χίος
ἐλθὼν προσέθηκε δύο, η
καὶ ω. Ἐπίχαρμος δὲ ὁ
Συρακούσιος τρία, ζ, ξ καὶ
ψ, καὶ οὕτως ἐπληρώθησαν
τὰ εικοσιτέσσαρα.³

Дори повърхностното сравнение на текстовете ще ни даде правото да направим някои констатации:

1. Връзката между двата гръцки текста е несъмнена. И все пак те не са копия един от друг. По правило този на Лъже-Теодосий е по-словоохотлив, разказва с повече думи, докато кодекс А. е много сбит и точен. Вероятно това се дължи на факта, че той е трябвало да бъде вменен като коментар на полето на ръкописа на Илиадата и всяка излишна дума е трябвало да бъде пропусната. Наистина в текста на кодекс А. има един пасаж, който съм заградил в скоби и който не се намира в текста на Лъже-Теодосий. Но той е от съществено значение и отсъствието му в другия гръцки текст е пропуск. Затова пък последният пасаж у Лъже-Теодосий (също заграден в скоби) е излишно обяснение и текстът на кодекс А. го изпуска. За забелязване е, че и двата тези отсека не се намират у Черноризец Храбър, както и пасажът за неудобството да се пише без ψ.

Освен този общ характер на двата текста между тях съществуват малки, но съществени различия. Ето най-важните от тях.

В кодекс А. четем: Παλαμίδης δ' ὕστερον ἐλθὼν, докато у Лъже-Теодосий е казано: „Πρῶτος τοῖνυν ἦν ὁ Παλαμίδης ἀρξάμενος...“

¹ Ето двата гръцки текста в превод:

Лъже-Теодосий: „Но отначало гърците нямаха букви, ала с финикийски букви пишеха своите (думи). Пръв значи беше Паламид, който започна да открива по-късно гръцките букви. Но измисли само шестнадесет букви, т. е. Α Β Γ Δ Ε Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ. А Кадмос Милетски след това им прибави още три букви — Φ, Ψ и Χ. Затова дълго време употребяваха деветнадесет букви. Но понеже древните нямаха Ψ, φαλίδα („но жиза“, б. м.), пишеха и казваха παλίδα, както и много други. След това Симонидис Хиоски, като откри Η и Ω, ги прибави, а след това Ζ, Ξ и Ψ. И така се попълниха двадесет и четири букви на гърците, които още се наричат елементи.“

Кодекс А.:

Но и букви нямаха гърците, а с финикийски букви пишеха своите думи. И така тези финикийските по имена, както и еврейските се създадоха от финикийските... После, като дойде Паламид, започвайки от алфа, откри на гърците само шестнадесет букви: α β γ δ ε ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ. Към тях Кадмос Милетски прибави три букви — φ, ψ и χ. И така древните, като нямаха φ, φαλίδα, пишеха παλίδα. И след това Симонидис Хиоски се яви и прибави две: η и ω, а Епихарμος Сиракузецът — три ζ, ξ, φ. И така се попълниха двадесет и четири.

² Цит. по Куйо М. Куев, Черноризец Храбър. С., 1967. с. 58.

³ Пак там, с. 190.

⁴ Цит. по Γιάννη Κ. Κορδάτου. Νέα προλεγόμενα εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἀθήναι, 1940. σ. 288.

В кодекс А. стои: „Προσέθηκε δε αὐτοῖς Κάδμος ὁ Μιλήσιος γράμματα τρία“ а у Лъже-Теодосий — „Κάδμος δὲ ὁ Μιλήσιος μετὰ ταῦτα προσέθηκεν αὐτοῖς καὶ ἄλλα τρία γράμματα“.

По-нататък, в кодекс А.: „Καὶ (μετὰ) ταῦτα Σιμωνίδης ὁ Χίος ἐλθὼν προσέθηκε δύο“, а съответният пасаж у Лъже-Теодосий гласи: „Ἐπειτα Σιμωνίδης ὁ Κεῖος εὗρον το Ἡ καὶ τὸ Ω μέγα.“ В последния текст е пропуснато името на следващия откривател на букви Ἐπίχαρμος ὁ Σираκούσιος, който стои в кодекс А.

2. При всички тези (и други, по-незначителни) разлики Черноризец Храбър следва дословно кодекс А. Така срещу „Παλαμίδης δ' ὕστερον ἐλθὼν“ стои „Πаламидъ же послѣди пришедъ“. „Προσέθηκε δε αὐτοῖς Κάδμος ὁ Μιλήσιος γράμματα τρία“ — „приложи же имъ Кадъмъ Милисий писмена три“. „Καὶ μετὰ ταῦτα Σιμωνίδης ὁ Χίος ἐλθὼν προσέθηκε δύο“ „и потомъ Симонидъ обрѣтъ приложи двѣ писмени“. Очевидно е, че нашият автор е имал под ръка тъкмо такъв текст, а не този на Лъже-Теодосий. Вярно е, че в Храбровата статия съществуват малки отклонения от Вен. кодекс А., но при по-внимателно разглеждане ще се установи, че те се дължат в болшинството си на съзнателни отклонения на самия автор-преводач. Така той пропуска заградения в ъглести скоби пасаж от гръцкия текст, защото му се е сторил повторение на предидущия. Пропуща и изброяването на гръцките букви, открити от различните изобретатели, защото това не е съществено за българския читател. Изоставя второто име на Симонидис. Собствено отношението на нашия автор към вторите имена на цитираните гръцки автори е интересно и заслужава да се спрем на него.

За Кадмос Милетски говорихме по-горе. Очевидно Черноризец Храбър е оставил второто име, за да го различи от стария Кадмос — така, както е и в гръцкия оригинал. Като трети „изобретател“ на гръцки букви се споменава Σιμωνίδης ὁ Χίος собствено ὁ Κεῖος, както е у Лъже-Теодосий). Правилно е последното наименование, защото Симонид, прочутият древногръцки лиричен поет (V—VI в. до н. е.) е роден именно на о-в Кеос. Нашият текст не отбелязва това, най-вероятно защото 1) той пропуска всичко несъществено за българския читател, и 2) защото Симонид е бил широко известен не само в древността, но и във Византия — разбира се, сред културните хора. Черноризец Храбър, който несъмнено е бил между тях, е сметнал вероятно и за излишно да добавя месторождението му. При това Симонид е един за разлика от Кадмовците, които са двама. По-интересен е случаят с четвъртия цитиран автор — Епихармос, в текста на ВКА Ἐπίχαρμος ὁ Συρακούσιος (у Лъже-Теодосий името му е пропуснато). Нашият автор замества презимето Сиракузец с обяснението „сказател“. Да предположим, че това е грешка на Храбър, е невъзможно; той дава достатъчно доказателства за познанията си по гръцки език и култура. Да се допусне, че е недоглеждане на преписвач, е също невероятно — във всички текстове на апологията, които не пропускат този пасаж, стои неизменно „сказател“.

За разлика от Симонид, който, както се каза, е бил всеобщо познат, името на Епихармос е било известно по онова време, пък и сега, само на по-тесни познавачи на старогръцката литература. И то не защото не е бил известен в древността. Напротив. Роден на о-в Кеос към края на VI в. до н. е., Епихармос се заселил от малък с родителите си в Сиракуза. Проявил силна лирична дарба и подкрепен от тогавашните управници на града, той добил висока култура и развил способностите си от млад. Автор е на голям брой поеми и на 36 (според някои — на 52) комедии на митологически теми. За забелязване е, че някои от поемите му звучали така неясно и загадъчно, че делфийските жреци разпространявали по-късно легендата, че Епихармос бил ученик на делфийския ора-

кул. Но от многобройните му произведения до нас са дошли само някои заглавия на комедии и малки откъслци от поемите му. Тъкмо затова навярно Черноризец Храбър е сметнал за по-уместно да замени прозвището Сиракузец, което не е означавало нищо на българския читател, с обяснението „сказател“, което означава „обяснител“, „тълкувател“, „разказвач“ (оттам — сказание). Всички тези значения отговарят върде точно на характера на творчеството на Епихармос и това ни навежда още веднъж на мисълта, че нашият автор е притежавал върде обширна информация за древната гръцка литература. Показва също така, че той не се е отнасял сяло към гръцкия откъс, който превежда и вметства в апологията си, а като човек, който познава отлично материята, с която бораи.

Друго доказателство за творческото отношение към превеждания текст и за познанията на Черноризец Храбър е вмъкването на Дионисий Граматик в числото на създателите на гръцката азбука. Такова нещо няма нито във ВКА, нито у Лъже-Теодосий. Очевидно това е направил нашият автор.

По-горе се каза, че ученият граматик Дионисий по прозвище Тракиец (според Суидас баща му бил от Тракия) е един от най-прочутите филолози на своето време. Неговата граматика, разделена на три части, във втората от които се разглеждат буквите и двугласките, е била главно пособие за изучаване на гръцки език в течение на векове. Най-вероятно е нашият Храбър да е познавал този учебник и да е вмъкнал автора му като един от онези, които са дооформили гръцката азбука, за да допълни броя на буквите до 38 (колкото са славянските), пък и да увеличи още повече числото на създателите ѝ, та съпоставката с единствения боговдъхновен създател на славянската азбука да бъде още по-убедителна.

По същия начин той вмъква и неизвестни допълнителни на гръцката азбука, за да завърши накрая на този преведен пасаж с думи, които придават на откъса онова звучене, което представлява оргелпунктът на цялата апология: „И т а к а , м н о г о х о р а , в т е ч е н и е н а м н о г о г о д и н и е д в а с ъ б р а х а т р и д е с е т и о с е м б у к в и .“ Полемичният, би рекъл човек — войнствен темперамент на автора, едва съдържа при спокойното изложение, преведено от гръцки, тук избухна изведнъж. Този факт ще си припомним отново малко по-късно.

И така изводът дотук е, че Черноризец Храбър е имал под ръка и е превел не пасажа на Лъже-Теодосий, а негов вариант, който се съдържа във Венецианския кодекс А. на Омировата Илиада.

Тук е може би мястото да отворим скоба и се спрем на един друг текст, който също така се схожда с текста у Черноризец Храбър и следователно съответния пасаж във ВКА. Този текст се намира в един ръкопис на съчинението на Дионисий Тракиец „Граматическо изкуство“ от XIV в., издадено от А. Хилгард.¹ Пръв обрна внимание на този текст чешкият славист А. Достал.² Той помества гръцкия текст и го съпоставя с този у Храбър. Действително този откъс съпада почти точно със съответния пасаж във ВКА и следователно с откъса на нашия автор. За съжаление нямах възможност да проуча изданието на Хилгард. Но като се знае колко поправки, допълнения и интерполации са правени към ръкописа на Дионисий Тракиец в течение на вековете, и като се има пред вид, че въпросният текст е едва от XIV в., не е изключено казаният пасаж да е прибавен въз основа на ВКА, чийто оригинал, както ще ви-

¹ A. Hilgard, Scholia in Dyonisii Thracis Artem Grammaticam. Leipzig, 1901.

² A. Dostál, Les origines de l'Apologie slave de Chrabar. — Byzantinoslavica, ro. XXIV. 2. Prague, 1963.

дим след малко, възлиза към втората половина на IX в. На това предположение навежда и крайт на пасажа, който се отнася пряко до Омировия епос. Ето го (в превод): „Следователно Омир, като подражавал на броя на двадесетте и две еврейски книги, отбелязани с броя на двадесетте и две букви, и той отбелязал двадесетте и четири песни на собствената си поема с двадесетте и четири букви. Същото сторил и с Одисеята.“ Нека повторим още веднъж, че „Граматическото изкуство“ на Дионисий Тракиец е било често попълвано с коментари, допълнения и пр. Едно такова допълнение към друг ръкопис е това на Лъже-Теодосий, което представлява вариант на текста във ВКА и на този у ръкописа на Дионисий Тракиец от XIV в. Но докато не се докаже противното, ние сме принудени да предполагаме, че по-късният ръкопис е заемал от по-ранния, а не обратното. Или в случая, че преписвачът на „Граматическото изкуство“ е заел от ВКА (или негов друг препис), а не обратното. Следователно за нас остава главен текст именно по-старият.¹

Щом е така, нека се върнем отново към него. За да уясним произхода и възможността на такава тясна връзка между него и съответния пасаж у Черноризец Храбър, би трябвало да си отговорим на някои въпроси: 1. Какво представлява този ръкопис. 2. Как и откъде може да е попаднал във Венеция? 3. Кой може да е неговият съставител.

Споменахме по-горе, че издателят на ВКА Вилуасон (1788) го датира от X в. Освен това той е заявил на времето пред цяла Европа, че е намерен най-старият, най-верният, най-богатият на коментари и схолии от всички известни пълни Омирови ръкописи. Този ентусиазъм на младия откривател не бил много преувеличен. И досега ВКА си остава най-верният, точен, снабден със знаци и с безценни коментари, варианти и схолии цялостен ръкопис на Илиадата. Един от най-известните френски елинисти — издател и познавач на Омировия епос, Алексис Пиерон — пише в увода на изданието си на Илиадата: „Съществуват стотина пълни текста на Илиадата, но може с право да се каже, че за филолога съществува само един единствен ръкопис на Илиадата — Венецианският А.“² И наистина текстовете от по-ранна епоха са не само фрагментарни, но често неправилни, погрешни, неснабдени с пунктуация и знаци, понякога трудно четливи поради невежеството на преписвачите. Сред тях ВКА представлява сълакш обновен, разчетен правилно и коментиран компетентно за времето си ръкопис.

Издателят му Вилуасон извършил подробна анкета, за да открие произхода на ръкописа, но напразно. Единственото, което узнал, било, че пергаментният ръкопис се намирал в библиотеката на Сан-Марко от дълги и дълги години.

С риск да стана отегчителен, ще повтора пак качествата, необикновени според специалистите, на ВКА: яснота и пълнота на текста, правилно разделяне на стиховете, богато цитирани варианти, възстановяване на отделни пасажи въз основа на най-известни древни коментатори, снабдяване на текста със знаци, пунктуация, ударения. С една реч, „издателят“ на този текст, съставителят му, е извършил огромна научна работа, толкова по-трудна в условията на Средновековието, при липсата на добри пособия и при ненавистта на господстващата християнска черква към древната литература и култура. Кой може да е бил този смел учен, предвестник на Ренесанса?

¹ Не е изключено също двата текста да са използвали някой по-стар общ вариант.

² *Ouvrage 'Iliade'. L'Iliade d'Homère. Texte grec. Revue et corrigée par Alexis Pierron. Deuxième édition corrigée. Paris, 1883.*

В „Antologia Graeca“ съществуват две епиграми от някой си Комитас. И двете са включени в XV кн. на Антологията под номера 37 и 38. Ето ги в оригинал и в превод:¹

37. Κομητᾶ

Εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ διορθωμένην Ὀμήρου ποίησιν

Σεῖο βίβλους, μεγάλυμε, Κομητᾶς, Ὀμηρε, δὴ ἄρδην
εὐρῶν γηραλέας τεύξατο ὀπλοτέρας.
γῆρας ἀποζύσας γὰρ ἀριπρεπέας γε βρότοισι
πάνπαν ἔδειξα σοφοῖς, οἷσιν ἐνέστι νόος

38. Τοῦ αὐτοῦ

Εἰς τὸ αὐτό

Εὐρῶν, Κομητᾶς, τὰς Ὀμηρείους βίβλους
ἐφαρμένους τὲ κοῦδαμῶς ἐστιγμένους.
στίξας δισμίλευσα ταύτας ἐντέχνως,
τὴν σαπρίαν ρίψας μὲν ὥς ἀχρηστίαν,
γράφας δ' ἐκαίνουργησα τὴν εὐχρηστίαν.
Ἐντεῦθεν οἱ γράφοντες οὐκ ἐσφαλμένως
μαθητίσωσιν, ὥς ἔοικε μανθάνειν.

37. Комитас

За поправената от него поезия на Омир

И двете ти поеми, о, Оморе велик,
намерих аз, Комитас, остарели и ги подмладих.
Изстъргах старостта и в пълния им блясък ги показах
на мъдрите; защото умът в движение се проявява.

38.

От същия. За същото

Аз, Комитас, намерих книгите на Омир
написани погрешно и без знаци
и ги прибавих; излъсках ги изкусно,
изхвърлих мухъла им мръсен и излишен;
допълних ги и ги направих пак полезни.
От днеска пиещите няма да грешат,
а правилно ще ги разчитат, както подобава.

Двете епиграми се отнасят наистина за едно и също събитие: авторът им Комитас съобщава за завършването на едно голямо свое дело. Омировите поеми, които намерил в окаяно състояние, той поправил и „показал в пълния им блясък“. Но докато първата епиграма, написана на Омиров диалект, е по-скоро абстрактно-философска („защото умът в движение се проявява“), втората, на-

¹ Цитирам по Anthologia Graeca ad Palatini Codicis fidem edita. Tom. III. Lipsiae, 1829. В превода съм си позволил известна свобода, без да накърнявам смисъла и главните изрази на автора.

писана на атически, е много по-конкретна. В нея Комитас изброява какво точно е направил с Омировите поеми: снабдил ги със знаци, изхвърлил „мухъла излишен“, сиреч по-късни прибавки, каквито наистина са били правени към Омировия епос, допълнил ги, т. е. прибавил изпуснати стихове, както и различни варианти, схоллии и коментари. Така обновените текстове според Комитас ще бъдат здрава основа за преписвачите и за учащите се, които „от днес“ имат сигурен и верен Омиров текст, достоен за великия поет. Няма съмнение, че авторът на епиграмите не е празен самохвалко, а изразява една истина: той действително е обновил, поправил, допълнил и изяснил повредения и погрешен текст на Омир, като го е показал в „пълния му блясък“.

Но кой е бил този учен омировед Комитас?

Според И. Фукс¹ и други извори в цариградската Магнаурска школа са преподавали освен патриарх Фотий още Леон Солунски — философия (той бил и ректор на школата); Теодорос — геометрия; Теодигиос — астрономия², Комитас — гръцка граматика и литература. Няма никакво съмнение, че професорът в Магнаурската школа Комитас и авторът на двете цитирани погоре епиграми са едно и също лице. Комитас е бил известен учен от IX в. Имал е званието „хартуларий“ — граматик, завеждащ архив, и научната титла „схоласт“, която означава като титла „учен“, „коментатор“. Както казахме, той е бил преподавател по старогръцки език и литература, а известно е, че се е занимавал с поправяне на Омировите поеми. Автор е и на няколко епиграми, три от които са запазени.³

И така Комитас, професор по старогръцка литература, се е занимавал специално с поправка, прочистване, коментиране и пр. на Омировата поезия. Един такъв труд, извършен и довършен в един от най-големите културни центрове на тогавашния свят — Цариград, — не може да е изчезнал безследно. А като се има пред вид, че не е известно някой друг да се е занимавал по онова време с такова трудно и голямо дело, ние сме в правото си да смятаме, че Венецианският кодекс А. е тъкмо онзи поправен, допълнен, изчистен и аотиран ръкопис, който е приготвил с дългогодишен труд схоластът Комитас.

Наистина делото е било трудно. Без да се впускаме да разказваме перипетии на Омировите текстове през вековете — история сама по себе си крайно интересна, — ще напомним само, че след като християнството възтържествувало, то гонило и унищожавало, доколкото е могло, Омировия епос, който представлява цяла енциклопедия — и колко съблазнителна с красотата си! — на омразната за християните древногръцка езическа религия. Оцелелите по някаква случайност ръкописи са гниели в разни скривалища, а когато са били преписвани, това е било извършвано от смели, но невежествени преписвачи, които са трупали грешка върху грешка, така че често тези текстове са били направо нечетливи. Няма съмнение, че Комитас, който е познавал александрийските коментатори на Омир, воден от любов към чудната елинска древност, е решил да предприеме този огромен труд. И естествено, след като най-после го завършил, пожелал да изрази радостта си от благополучния край на дългогодишния си труд и, разбира се, да остави името си на потомството с цитираните две епиграми, в които се усеща нещо от емоционалната жилка на Паисиевия увод към историята му.

Нека отбележа между другото, че доколкото на мене е известно, никой досега не е обръщал сериозно внимание на тези две епиграми и на свързания с тях огромен труд, положен от учения омировед от IX в. Така например гръц-

¹ Byzant. Archiv, 8, 1926.

² За последните двама се знае малко. Теодорос е бил ученик на Леон Солунски, а Теодигиос — известен астроном. Не са оставили произведения.

³ Вж. Anthologia Graeca, XV. кн. № 36.

кийят изследвач на Омировия епос Янис К. Кордатос в изследването си „Ново въведение в Омир“, който познава основно въпросите и библиографията, свързани с историята на Омировите поеми, пише: „След възтържествуването на християнството подобни проучвания и търсения били прекъснати. Мракът, който потискал и Изтока, и Запада, пречел на всякакъв род подобни занимания. Трябвало да минат много години, за да се създаде в определени средища известно духовно раздвижване и да започне отново да се говори за древногръцките поети и философи. И едва в XII в. древногръцката литература започва да става във Византия обект на сериозно проучване и да предизвиква интереса на византийските учени“ (пос. кн., с. 193 — разр. м.). Дванадесети век! За предходника на Ренесанса Комитас, който работи в IX в., нито дума.

Наистина ВКА е от десети век. Но, както твърди Алексис Пиерон¹, забелязаните в кодекса грешки и недоглеждания се дължат на това, че според мнението на специалистите Кодекс А. е препис от копие на оригиналния ръкопис, нещо, което би ни довело до третата третина на IX в. — времето, когато е работил Комитас. Сега вече не е трудно да си представим как е попаднал ръкописът във Венеция: или е бил донесен от венециански търговци, или някой бежанец при падането на Цариград под турците го е взел със себе си. Добре известно, е, че много ценни ръкописи са били спасени тъкмо от такива емигранти.

И така ръкописът на Омир, в който се намира пасажът относно създаването на гръцката азбука, преведен от Черноризец Храбър, е бил съставен, коментиран и аотиран от професора при Магнаурската школа по гръцка граматика и литература Комитас през втората половина на IX в. Само в цариградския университет Черноризец Храбър е могъл да влезе в контакт с този ръкопис и да преведе от него пасажа, който му е бил нужен за неговата апология на славянската азбука. Казвам „само в цариградски университет“, защото въпросният ръкопис, който съставителят му току-що бил завършил, положително не е съществувал по онова време в повече от един или два екземпляра. Дори по-късно поради обема и сложността на ръкописа той надали е бил преписван в голям брой екземпляри. Иначе трудно бихме си обяснили уникалността на ВКА, която изтъкват всички специалисти.

Следователно стигаме до заключението, че авторът на апологията „За буквите“ трябва да е учил в Магнаурската школа, където е слушал лекциите на проф. Комитас. Последният очевидно е бил ентузиазизиран от изследванията си и от завършеното голямо дело. Това личи ясно от епиграмите му. Такъв ентузиазизиран човек влиза лесно в контакт с учениците си, готов е да разговаря с тях, да изслушва и отговаря на въпросите им, да ги упътва и съветва. Толкова повече, че учениците са представлявали цветът на византийската младеж по онова време.

И наистина влизането в Магнаурската школа е било извънредно трудно. Нужен е бил не само цензът на интелигентността, на таланта, но и привилегията на произхода. Знае се например, че за да постъпи в школата, Константин-Кирил е имал нужда от застъпничеството на патриарх Фотий, може би дори на логотета Теоткист, въпреки че баща му Лъв е заемал такъв виден пост в държавната и военната йерархия на империята и че самият ректор на школата — Леон Солунски — е бил близък на семейството, може би дори родственик. Можем да си представим колко по-трудно е било приемането в Магнаур на чужденци.

Не се знае колко и какви чужденци са следвали в Магнаурската школа. Не се знае какви и колко българи са били приети в нея. Сведенията, с които

¹ Пос. изд., с. LXXXI.

разполагаме, говорят само, че Симеон, Борисовият син, е учил в Цариград, и се предполага с доста голяма сигурност, по броя на изучаваните предмети, че е бил ученик именно в Магнаурската школа: никъде другаде в Цариград по онова време не е могъл да изучава старогръцките философи и оратори.¹ Той е имал всички необходими данни за това — интелигентност и висок произход — син на българския княз.

Издадени са мнения, че освен Симеон в Магнаур е следвал още и Йоан Екзарх. Това беше дало повод между другото на Г. А. Илинский да твърди, че автор на апологията е именно този писател. Неговото твърдение беше оборено още на времето.²

Знае се също така от известното писмо на патриарх Фотий до княз Борис, че последният изпратил през седемдесетте години на IX в. група млади българи в Цариград с цел да станат монаси, да изучат монашеските правила, за да бъдат назначени по-късно на висши черковни длъжности. Но да се предполага, че между тях се е намирал и авторът на апологията, е неправилно. Най-напред за това, че в един византийски манастир във или близо до столицата е било изключено да се намират езически книги като Илиадата или каквото и да било друго съчинение от езическата епоха. Нека не забравяме, че Магнаурската школа е била своеобразен затворен университет, достъпен само за младежи от висшата аристокрация, която се е ползувала с по-голяма духовна свобода. Достъпът до древните науки и изкуства е бил забранен за обикновените хора. Те е трябвало да бъдат проникнати напълно от християнската религия — единствената официална идеология, чрез която църквата ги е държала в подчинение. Така че е много трудно да се допусне, че в манастира на игумен Арсений,³ където били настанени младите българи, е могъл да съществува ръкопис на Омир или друг текст на езически автор. Следователно — и това е вторият аргумент срещу предположението, че Черноризец Храбър е бил в числото на изпратените от Борис младежи — невъзможно е Храбър да е получил в манастира онази широка за времето информация по древногръцка история, литература и език, каквито безспорно е притежавал. Единственото място в Цариград, където е могъл да придобие такива знания, е била Магнаурската школа.

Намираме се следователно пред дилемата: или авторът на апологията е бил също ученик в школата заедно със Симеон, или Симеон и Черноризец Храбър са едно и също лице.

Да се отхвърли първата част на дилемата априорно би било неправилно. Възможно е по принцип освен Симеон в Магнаурската школа по онова време да се е учил и този, когото познаваме под името Черноризец Храбър. Наистина ние бихме очаквали, след като е получил такова блестящо образование — и, разбира се, е бил от висок род, — той да заеме след това висш чин в българската църковна йерархия, а пред вид несъмнената му литературна дарба да е оставил и други произведения. Въпреки доста спорния съюз в началото на апологията „и така“ и въпреки недвусмисленото обещание накрая „има и други отговори, както ще кажем другаде“, до нас не е достигнало никакво друго произведение от този автор. Защо? Другите произведения са изгубени? Възможно, но съмнително: щом апологията е стигнала до нас, и то в такъв голям брой преписи, това показва, че Храбър е бил обичан автор и писанията му биха се запазили като апологията. Но може би е починал млад? Това не е изключено. Но така или иначе, за да бъде приет в Магнаурската школа, той е трябвало да принадлежи към княжеския род, а в такъв случай по някакъв начин името

¹ Срв. В. Н. Златарски. История на българската държава. Т. I. Ч. 2. с. 279.

² Пак там, с. 854.

³ Арсений Керкирски, прочут с праведен живот, автор на похвални слова за светци и мъченици. Обявен за светец към XII в.

му би било отбелязано така, както са запазили имената на почти всички по-близки роднини на княз Борис.

Остава втората част на дилемата — че Симеон и Черноризец Храбър са едно и също лице.

Тази хипотеза, както се знае, не е нова. Още в 1927 г. В. Н. Златарски¹ формулира това предположение. Той се основаваше на косвени и, така да се каже, странични изводи. Те са накратко следните:

1. Авторът на апологията е работил в Североизточна България под непосредственото влияние на Кирило-Методиевите ученици.

2. Писал е съчинението си в нагегчериято на изхвърлянето на гръцкия език от българските черкви и училища.

3. Проявява голяма начетеност. Познавал е граматиката на Лъже-Теодосий (в същност допълнения към граматиката на Дионисий Тракиец, б. м.) и може би на Епифаний и Евсевий, познания, които е могъл да получи по време на седемгодишния си престой в Цариград, където е учил в Магнаурската школа.

4. Псевдонимът „Храбър“ Симеон е взел, за да прикрие царския си произход. Този псевдоним отговаря сполучливо на Симеон, който се е отличавал винаги с храброст и смелост.

Към тези косвени доказателства проф. Куйо Куев² прибавя твърде сполучливо още едно: „По тон и смелост — пише К. Куев — Храбровото съчинение напомня преписката на Симеон с византийския император (sic!) Лъв Магистър (в същност само дипломат, пратеник на император Леон VI) и цариградския патриарх Николай Мистик.“ Към тази забележка на Куев ще се върнем след малко.

Като се съгласявам, общо взето, с всички тези догадки, макар че те биха могли да бъдат спорни в известни отношения, целта ми беше да прибавя още едно доказателство, наистина пак косвено, но вече доста осезаемо. Нека го формулираме накратко:

Единственият българин, за който се знае с положителност, че е учил в Магнаурската школа, е Симеон.

Един от учителите му е бил Комитас, преподавател по старогръцки език и литература, който е направил ново, поправено и допълнено „издание“ на Омировите поеми.

Един от преписите на неговия текст е Веницианският кодекс А., в който се съдържа пасажът, преведен почти дословно в апологията на Черноризец Храбър.

В края на IX в. единственият начин да има достъп до този текст е бил личният контакт между ученика Храбър и учителя Комитас.

Оттук изводът, че Черноризец Храбър и Симеон са едно и също лице.

Нека се опитаме да си представим как са се развили събитията.

Симеон пристига в Цариград, изпратен от баща си, на 13- или 14-годишна възраст. Той е християнин още от рождение. Дали е имал вече известни познания по гръцки език? По всяка вероятност, тъй като по време на детството му официалният черковен език в България е бил гръцкият. В Магнаурската школа младият княз, очевидно природно интелигентен и жаден за познания, започва да изучава древногръцки език и литература. Учител му е Комитас, който е довършвал или току-що е довършил дългогодишния си труд по оправянето и коментирането на Омировите поеми — голямото дело на живота му. Можем да си представим с какъв жар е говорил по всичко това ученият-ентузиаст на учениците си, особено на онези, които са проявявали жив ум и любознателност. Такъв е бил безспорно Симеон, който, както е известно, бил наричан „*ἡμίαιμος*“ —

¹ Пос. съч., с. 853 и сл.

² К. Куев. Цит. съч., с. 43, бел. 47.

полугрък — заради дълбоките му познания по гръцки език, литература и култура. Не е изключено този ласкателен епитет да е излязъл най-напред от устата на учителя му Комитас, който най-добре е могъл да оцени познанията на ученика си.

Преподавателите в това висше училище са били заплащани щедро от императорската каса съгласно нареждането на кесаря Варда, който е бил инициаторът за създаването на школата. Както изглежда, целта на този културен за времето си човек е била да възкреси интереса към древните науки и да създаде високообразовани кадри, които да заемат ръководни длъжности в духовната и светската администрация и дипломация на империята. Преподавателите са имали всички необходими условия да се занимават с науките си, на тяхно разположение са били библиотеките на Цариград, а навярно са имали възможност да си набавят нужните за заниманията им ръкописи. Няма съмнение, че Комитас е притежавал в своята библиотека ръкописи с произведения на древните писатели, учени, философи, граматисти, коментатори на старите текстове. Това му е било необходимо за преподавателската дейност и за труда му по възстановяване и коментиране на Омировите поеми.

По време на престоя си в Цариград Симеон несъмнено е бил държан в течение на събитията в България и на плановете на баща си. Той е знаел за създаването на славянската азбука и за пристигането на учениците на Кирил и Методий след смъртта на последния в родината му. Несъмнено е също така, че създаването на една нова азбука — фактически третата азбука в Европа — и превеждането на славянски на свещените християнски текстове са били злостъпката на деня сред научните и клерикалните кръгове в имперската столица. Въпросът е имал и догматичен, и политически аспект. Може ли да се допусне превеждането на свещените книги на един варварски език, с една току-що сътворена азбука — този проблем е разглеждан сигурно от различни гледни точки. Знае се, че т. нар. триезична ерес не е имала много поддръжници във Византия. Напротив. Както е добре известно, византийската администрация е поощрявала делото на братята Кирил и Методий. Но тогава е ставало въпрос за Моравия — една далечна страна, която е имало възможност по този начин да бъде откъсната от Рим. Когато обаче са достигнали сведения за идването в България на учениците на Кирил и Методий и за сърдечното им посрещане от княз Борис, когато се е появила опасност гръцкият език и книги, гръцките учители и свещеници в България да бъдат изгонени и заменени със славянски, византийската черква и държава ще да са били сериозно разтревожени: отнемала им се една възможност за бавното, мирно и сигурно погръчване на неудобните славяно-български съседи. Нека си припомним как чрез християнството, чрез гръцките черковни книги, език и култура са били погръчани в течение на няколко века огромни славянски маси в Континентална Гърция и Пелопонес. Затова навярно са започнали и в Цариград да се чуват сега все по-силни и компетентни гласове против славянската азбука, против преводите на свещените книги на славянски език. Младият Симеон, разбира се, е чувал тези гласове. Въпросите за произхода на гръцката и другите азбуки, за историята на преводите на свещените книги и всички проблеми, свързани с това, са го интересували живо. Няма да сгрешим, ако предположим, че той навярно неведнъж е влизал в пререкания с гръцките си състуденти, пък и не само с тях. Защото Симеон, когото баща му е готвел за глава на българската автономна черква, е подкрепял напълно неговата политика за славянизирание на българската държава, култура и черква. Навярно под влиянието на такива спорове още тук, в Цариград, той е замислил да напише апология на славянската азбука, на славянския превод на християнските книги. Немалка роля за това ще е изиграла и срещата му в Цариград с по-младите ученици на Кирил и Методий —